

УДК 13/14:271.2(477) «15/16»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.39.3>

МОДЕЛЬ ІДЕАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ І СВИТОГЛЯДНІ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ (КІНЕЦЬ XVI – XVII СТ.)

Наталія Петрук, Олена Гапченко

*Хмельницький національний університет,
факультет міжнародних відносин і права,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна*

Статтю присвячено дослідженню важливих філософських аспектів першого національно-культурного відродження в Україні (кінець XVI – XVII ст.). Здійснено аналіз уявлень відомих українських мислителів – Івана Вишенського та Кирила Транквіліона Ставровецького про ідеальне людське життя в межах тієї світоглядної парадигми української духовності, яка сформувалася на основі синтезу засад православ'я та гуманістичних ідей. Українська духовність розглядається як основа буття української спільноти.

Констатується, що в кінці XVI – XVII ст. в українській культурі був відчутним вплив ренесансних ідей, які були близькими до північноєвропейського напрямку гуманізму. Це відбилося в підвищеному інтересі до релігійної тематики, в прагненні поєднати філософсько-етичні ідеї з ідеями релігійними. Однак про однозначне запозичення ідей європейської культури та європейської філософії не йдеться. В Україні гуманістична культура та гуманістична свідомість стали суттєвою складовою частиною наступної доби – українського бароко. Бароко взяло на себе низку важливих ренесансних функцій, розвивало й поглиблювало започатковані Ренесансом процеси й тенденції у сфері духовної культури.

Філософсько-релігійні ідеї про ідеальне людське життя, утопічні за своїм характером і змістом, були частиною духовної культури України і свідчили про пошук таких ідеалів, які відповідали би духовній сутності людини. У творчості І. Вишенського, К. Транквіліона Ставровецького та багатьох мислителів кінця XVI – XVII ст. розвивалася і обґрунтовувалася ідея духовної єдності. В українській філософії цього часу утверджувалася парадигма високої духовності, притаманна візантійській і руській традиціям. Водночас не відкидалися цінності діяльного, активного життя, що формувалися європейською культурою.

Констатується, що існувала деяка поляризація серед українських інтелектуалів та діячів православної церкви в поглядах на сутність людського життя. З одного боку, українські мислителі усвідомлювали та обґрунтовували потребу здійснення людиною своєї активності у світі (К. Транквіліон Ставровецький, С. Зизаній, М. Смотрицький, К. Сакович). А з іншого – пропагувалася ідея замкнутості української культури, людина орієнтувалася на дотримання аскетичного способу життя й духовне самовдосконалення (Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Віталій з Дубна).

Ключові слова: українська духовність, ідеальне людське життя, національно-культурне відродження, ренесансний гуманізм, реформаційна свідомість, ідеї громадянського служіння, православна свідомість, бароко, моральність.

Актуальною темою філософської науки є дослідження феномену українського світу, осмислення місця України в сучасному цивілізованому поступі, досягнення механізмів і способів збереження національної ідентичності й водночас з'ясування ролі української спільноти у творенні загальноєвропейського простору культурного існування. У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговує аналіз процесів, що відбувалися в кінці XVI – XVII ст. – в один із найважливіших і значною мірою переломних періодів історії

української культури. Це був час культурно-національного відродження, формування національної свідомості, утвердження культури українського бароко. Звісно, найсуттєвішим чинником українського духовного життя кінця XVI – XVII ст. було православ'я і саме воно визначало засади української духовності. Однак є всі підстави стверджувати не лише про неперервність культурно-історичного розвитку з часів Київської Русі, але й про збагачення її європейським духовним досвідом Відродження, Реформації та бароко.

Особливе місце українськими мислителями надавалося формуванню уявлень про ідеальне людське життя, що відповідало світоглядній парадигмі української духовності. Філософсько-релігійні програми перетворення земного життя на засадах духовності й моральності були невід'ємною частиною української інтелектуальної культури кінця XVI – XVII ст.

Різні аспекти розвитку української філософії в XVI – XVII ст., проблема людини та людського життя, характер духовних процесів, що відбувалися в період культурно-національного піднесення XVI – XVII ст., досліджувалися такими українськими філософами, як В. Нічик, М. Кашуба, В. Литвинов, Я. Стратій. Богословські та морально-етичні проблеми у творах представників раннього українського бароко вивчаються Б. Крисою, Д. Сироїд. Подією в науковому житті став вихід праці К. Транквіліона Ставровецького «Учительне Євангеліє» (2014) українською мовою.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей і рис моделі ідеального людського життя, творцями якої були українські гуманісти, діячі православної церкви та філософи кінця XVI – XVII ст., в проєкції на реальні проблеми українського суспільства. Досліджувані теми торкаються концепцій людини та світу, що постають у творчості українських мислителів – Кирила Транквіліона Ставровецького, М. Смотрицького, Івана Вишенського, Віталія з Дубна та ін.

Українська філософія кінця XVI – XVII ст. розвивалася в межах православного світогляду, а в українській свідомості була представлена багато в чому відмінна від гуманістичної рецепція світу. Однак можна стверджувати, що у сфері духовної культури помітні впливи гуманістичних ідей. Підтвердженням цього є те, що в українській культурі кінця XVI – XVII ст. спостерігаються явища й процеси ренесансного походження і характеру: поширюється гуманістичний світогляд – ідеї громадянського служіння, ділової і практичної активності людини, утверджується традиція розуміння людини як особистості, високо цінуються індивідуальні якості людини та її свобода [5; 6].

Зрозуміло, що помітні прогресивні зрушення у сфері духовного життя України кінця XVI – XVII ст. не могли розвинути до рівня національної ренесансної культури, як це було, наприклад, в Італії чи Німеччині. Йдеться лише про ренесансні ідеї в українській культурі, про елементи Відродження, про окремі гуманістичні явища і тенденції. Український гуманізм порівняно з італійським чи німецьким мав свою специфіку. Починаючи з другої половини XVI ст. і протягом XVII ст. ідеї ренесансного гуманізму розвивалися в єдності з ідеями бароко [10, с.156].

Гуманістичний рух в Україні був пов'язаний також із процесами самоствердження національної свідомості. Відповідно до культурно-історичної ситуації в Україні й до внутрішніх її потреб українські гуманісти творили власну національну культуру і свій світогляд.

Домінантним на українських землях наприкінці XVI – XVII ст. був вплив православ'я і православної церкви. Реформаційні та гуманістичні ідеї в Україні розроблялися на ґрунті східнослов'янських форм духовності, греко-руської культури. У результаті реформаційна ідеологія та гуманістичний світогляд розвивалися в Україні як синтез західноєвропейських

ідей і таких форм духовності, які були створені давньоруською книжною культурою. Українські книжники, не сприйнявши Реформацію в західноєвропейському варіанті, використовували її надбання передусім для відродження східного християнства. У кінці XVI – на початку XVII ст. на Україні виникла своєрідна східнослов'янська версія реформаційної та гуманістичної ідеології [6, с. 130].

Зрушення, які відбулися в українському духовному житті, починаючи з XVI ст., одним із найважливіших своїх наслідків мали переосмислення місця людини в природному і соціальному світі, утвердження віри в її можливості та духовні звершення. Важливою темою творчості українських мислителів і гуманістів стають міркування про ідеальне людське життя як найвищу мету, до якої повинна прагнути особистість.

Проекти ідеального людського життя, утопічні за своїм характером і змістом, становили невід'ємну частину гуманістичного мислення. Як і соціальні утопії європейських гуманістів, вони були свого роду віддзеркаленням духовного змісту історичної епохи, пошуків таких ідеалів життя, які би відповідали духовній сутності людини. Українські мислителі творили зразки ідеальної духовної спільноти, за контурами якої проглядалися риси реальних людських утворень.

Створені українськими богословами й мислителями проекти людського життя на засадах рівності, справедливості, братерства і християнської любові супроводжувались критикою, а то й запереченням офіційних організацій і суспільних інститутів, діяльність яких, на їхню думку, не відповідала високим вимогам духовного буття. Критикувалися передусім церковні інституції. Загалом гуманістичні та реформаційні ідеї в Україні розвивались у руслі притаманної Західній Європі практики критики церковних інституцій і зорієнтованості на таку духовну спільність людей, яка би втілювала високі зразки людської солідарності й християнської співдружності.

Ідея духовної єдності в житті отримала розвиток і обґрунтування у творчості багатьох українських мислителів кінця XVI – XVII ст. – Герасима Смотрицького, Мелетія Смотрицького, Захарії Копистенського, Івана Вишенського, Кирила Транквіліона Ставровецького та ін. В українській філософії зазвичай утверджувалася парадигма високої духовності, притаманна візантійській і руській традиціям. Водночас не відкидалися цінності діяльного, активного життя, що формувалися європейською культурою.

З одного боку, сформульовані українськими книжниками підходи і концепції розвивалися на основі переосмислення й засвоєння вихідних положень західноєвропейської Реформації та гуманістичних ідей. Ця обставина сприяла усвідомленню необхідності раціонального обґрунтування виявів людської активності та перспектив досягнення ідеальних форм людського життя. Подібну спрямованість української культури відображали у своїй творчості Кирило Транквіліон Ставровецький, Стефан Зизаній, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович та ін. З іншого боку, українськими мислителями пропагувалася ідея замкнутості української культури, відповідності її візантійським і давньоруським зразкам. У творенні проектів ідеального світу велике значення надавалось аскетичному способу життя, проблемам духовного самовдосконалення, заглибленості у внутрішній світ людини. Представниками цього напрямку в українській культурі були Василь Суразький, Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Віталій з Дубна. Отже, вже в XVII ст. існувала деяка поляризація серед українських інтелектуалів у поглядах на сутність людини, її призначення в земному бутті, зміст людської діяльності, яку вона здійснює у світі [10, с. 94–95].

Світогляд Івана Вишенського, Йова Княгиницького, Йова Почаївського розвивався в дусі ареопажітськи-неоплатонічного та ісихастського вчення і мав глибоко вітчизняну традицію, що сходила до київсько-руської культури. Життєвий ідеал ці українські мислителі

вбачали в повному самозреченні та відчуженості від світу, а призначення людини – у служінні Богові, в постійному вдосконаленні духу з метою злиття з Богом. Земний світ вони вважали лише тимчасовим пристанищем для людини, тому земне життя не наділялось практично ніякою цінністю.

Кирило Транквіліон Ставровецький, Лаврентій Зизаній, Юрій Рогатинець виходили з нового, ренесансного розуміння людини. По-гуманістичному вони мислили її природу, призначення на землі, її ставлення до природного і соціального світу, захищали право людини на задоволення земних потреб. На протигагу аскетичному, споглядальному ставленню до світу вони формулювали ідеал діяльного, активного життя, метою якого є не лише вдосконалення духу, а й праця на користь суспільства, загальне благо.

Проте всі українські мислителі були єдині у висновку щодо необхідності руху до ідеального досконалого буття – духовної церкви, ідеальної духовної спільноти, яка виступала би повним запереченням недосконалого світу, де панують насильство, зло, несправедливість, різні пороки і негаразди. Для українських мислителів і гуманістів церква була зразком духовного співжиття, яке визначається ідеями любові, рівності, братерства.

Особливо яскравими уявленнями про ідеальне людське життя постають у творчості двох видатних українських мислителів кінця XVI – XVII ст. – полеміста Івана Вишенського та Кирила Транквіліона Ставровецького, видатного церковного інтелектуала, освітнього діяча, видавця. Філософсько-релігійному осмисленню теми ідеальної людської спільноти присвячені його праці – «Зерцало богословія» та «Евангелие учительное».

У центрі творчості І. Вишенського була людина, можливості її спасіння в умовах земного існування, досягнення ідеального стану людського буття. Творчість видатного полеміста є свідченням того, що в українському житті сильна, розумна, вольова людина, яскрава індивідуальність, абсолютна у своєму самоствердженні, не наділяється безперечними пріоритетами. Актуальною для І. Вишенського залишалась тема співдружності й християнського братерства, необхідності високоморального самовизначення людини у світі.

Загальна програма побудови ідеального життя супроводжується у І. Вишенського рішучою критикою «мирського зла» і всіх недоліків сучасного йому суспільства. У своїх гнівних посланнях І. Вишенський категорично заявляє про неприйняття світу з усіма його інституціями. Різко критикуючи земний світ, Вишенський пропонує утопічну (вже для свого часу) програму досягнення ідеального суспільства (царства) у відповідності букві й духові Святого письма. На думку мислителя, це повинно бути суспільство, побудоване на засадах християнської рівності й любові, об'єднане в громади, подібні до ранньохристиянських. Земне життя – це царство диявола, втілення зла й гріховності. Його стовпами є слава, розкіш і багатство. Більшість людей поклоняються їм. У цьому світі «замість смирення, простоти й убогості панують гордість, хитрість, маклярство і лиходійство. Замість суду й правди панують брехня, кривда, облудність, суперечки, наклепи, лицемірство, облесність, насильство антихристове. Замість віри, й надії, й любові панують безвір'я, відчай, ненависть, заздрість і мерзота» [1, с. 57].

Звісно, різкі оцінки земного буття були реакцією відомого полеміста на суспільно-політичну та релігійну ситуацію в Україні наприкінці XVI – на початку XVII ст., що визначалася нестабільністю, поправанням духовних і релігійних прав українського народу. Власне, під загрозою було саме існування цього народу, упорядкований земний світопорядок. Спасіння людини і світу Вишенський бачить у високій моральності. Саме моральність, а не соціальна активність чи суспільно корисна праця, є для Вишенського найвищою метою. Тому й звертається він з гострою критикою до львівських братчиків та їхнього

ватажка – Ю. Рогатинця. І. Вишенський не розуміє, як можна немічну, підвладну пристрастям, грішну людину без випробовування, спокуси, покарання, просвічення робити відразу здоровою, просвіченою і довершеною. Ю. Рогатинець, на думку І. Вишенського, невірно розуміє призначення людини, «... (людей) примушує й притягає, щоб носили неправдиву славу і не від Бога діло починали, але догоджали людському бажанню, не піклуючись про звільнення від гріха» [1, с. 171–172]. На переконання І. Вишенського, публічні види діяльності людини мусять бути доповнені прагненням і здатністю до морального вдосконалення.

І. Вишенський не визнавав життя, побудованого на егоїзмі, себелюбстві й боротьбі всіх проти всіх. Він був переконаний, що слід жити так, як жили перші християни. Для українського мислителя ідеалом життя був загальний мир, гармонія і спокій на землі, об'єднання в єдину всесвітню церкву, яка в його уяві не мала нічого спільного з реально існуючими східними і західними релігійними організаціями. «Церква Божа», «Всечесне братство» – це не церква у звичному розумінні, це об'єднання різних, духовно чистих людей, які зневажають земні блага і для яких нічого не важить земне багатство [1, с. 146, 158, 173].

Ідеалізоване суспільство Вишенського – це варіант християнської утопії, подібний до існуючих у Західній Європі XVI – XVII ст. Незважаючи на відсутність ренесансних мотивів у мисленні І. Вишенського, ідеалізація ним божественного світу як світу добра та істини стала своєрідною альтернативою тим формам буття, які втілювали в собі неістинність і несутність земного світопорядку, «сумірність» Бога і світу.

На противагу аскетичному світобаченню І. Вишенського (а також таких відомих українських книжників, як Й. Княгиницький, Й. Почаївський) К. Транквіліон Ставровецький цінує блага земного світу, стверджує своєю творчістю право людини насолоджуватися ними у своєму власному житті, керується ідеями спільного блага й народної користі, займається активною подвижницькою діяльністю. Творчість К. Транквіліона Ставровецького можна розглядати як один із найвищих етапів розвитку української духовної культури [3]. Чітких рис набуває в працях українського мислителя образ ідеального людського життя, досконалої духовної спільноти, де людина може досягти істинного щастя і вічного спасіння.

Проектуючи зразки майбутнього досконалого та гармонійного життя, К. Транквіліон Ставровецький ідеалізує відносини в ранньохристиянських громадах і ранньохристиянську мораль. На цій основі мислитель створює свій суспільний ідеал, визначаючи його термінами «Царство Боже», «Сіон», «Новий Єрусалим». У трактуванні К. Транквіліона Ставровецького, Царство Боже є метою людського існування, особливим станом буття, наповненим духовністю і вірою: «узрите невиденіе ангелов, но пресвѣтлоє лице самого царя ангельского и велелпной красот его почувдится... и в того свѣтѣ души свѣт дивной премудрости божией и от того свѣта просвѣттишися душею но и умом паче солнца» [7, Ч. 1, арк. 171]. Можна припустити, що в міркуваннях К. Транквіліона Ставровецького Царство небесне, Сіон виступають своєрідною проекцією людських взаємин у суспільстві, яке мусить бути організоване за принципами розумності, на засадах духовної єдності, християнської любові, милосердя, рівності та братерства.

Ідеальний світ ще називається церквою Христовою, до нього приводить віра. Це царство радості, веселія, щастя і миру, втілення вічного спокою. До царства Божого шлях відкритий всім: і князю, і дворянам, і священникам-богословам, і міщанам, і «трудюльцям». Туди пропускають кожного, хто вірить, хто не обтяжений гріхами земного світу, злістю, розпустою, «прелестями злосливого мира». «И града оногo славного и великого врата святыє и милосердныє нкогда не суть затворены; но каждого пропускають з врюю скрозь

них ідушаго до живота и вчного царства небесного», – пише К.Транквіліон-Ставровецький [7, Ч. 1, арк. 72].

К. Транквіліон Ставровецький добре усвідомлює значення духовних факторів для досягнення ідеального життя: в гряді Сіонському цінність мають не золото і ризи багаті, а високі духовні якості людини. При цьому людина мусить усвідомити, що цінності земного буття – «нчтоже иного точию земля и пепел, черви и паутина» [7, Ч. 1, арк. 144 зв.]. «Горного жилища», на думку мислителя, достойна духовна людина. Шлях до царства Божого лежить через духовне вдосконалення і духовне очищення. Безгрішне життя на землі відкриває шлях до Царства Божого. Навіть у помислах своїх людина повинна зректися від думок про тілесні задоволення і земні вигоди. Уявлення К. Транквіліона Ставровецького про майбутнє життя пов'язане з ідеалом бідності, проповідуваним християнством і реалізованим у ранньохристиянських общинах: «и всѣмъ достоитъ отселѣ учитися добровольной нищеты и презирати вся красная мира всего и корни сребролюбия отсѣкати и не оуповати на богатство мира сего...» [7, Ч. 1, с. 117]. Мріючи про високий суспільний ідеал, про життя на засадах рівності, братерства і справедливості, Ставровецький, так само, як й інші мислителі кінця XVI – XVII ст., різко критикує земний світ та моральні вади сучасного йому суспільства.

На його думку, суспільно-корисна і подвижницька діяльність володіють самоцінністю і виступають важливою передумовою досягнення майбутнього ідеального життя. Той, хто творить добрі справи, робить крок до вічного життя. Звертаючись до тих, хто має великі статки, К. Транквіліон Ставровецький переконує їх вести моральне життя, відкривати училища і школи, будувати типографії, друкувати книги, зводити храми, запрошувати в школи розумних вчителів [7, Ч. 2, арк. 161зв., 162, 169зв., 234]. Діяльність на загальне благо веде до царства Божого. Добрі справи – це діяння передусім високоморальні. Головне завдання християнина – допомагати ближньому, творити любов і милосердя. Розмірковуючи таким чином, К. Транквіліон Ставровецький формулює, власне, свою програму гуманістичної діяльності.

Акцентуючи увагу на необхідності морального життя і значущості християнських моральних добродієностей, К. Транквіліон Ставровецький робить свій вагомий внесок у формулювання етичного ідеалу, який відповідав би духу і змісту українського життя в XVI – XVII ст. Очевидним постає також зв'язок етичних узагальнень К. Транквіліона Ставровецького і нагальних потреб удосконалення існуючих форм соціального життя. Соціально перспективною є його думка про те, що високий моральний ідеал може і повинен реалізовуватися в житті, в межах реальної людської спільноти. Є підстави вважати богословські міркування К. Транквіліона Ставровецького своєрідною моделлю вибору людиною свого життя.

Слід відзначити, що ідеї К. Транквіліона Ставровецького були співзвучні ідеології братського руху в Україні. Діяльність братських організацій, як відомо, також визначалась ідеями громадянського служіння, суспільно-корисної діяльності, прагненням до вдосконалення існуючих форм людського життя. Творчість К. Транквіліона Ставровецького та його однодумців і послідовників стали органічною складовою частиною гуманістичного руху як в Україні, так і в Європі.

Отже, діяльність українських книжників, видатних діячів української культури кінця XVI – XVII ст. мала своїм наслідком те, що змінювалась не лише традиційна картина світу, а й уявлення про ідеальне людське життя. У центрі уваги українських мислителів перебувала людина, її інтереси, діяльність, її здатність до спільного з іншими життя. Гуманісти усвідомлювали швидкоплинність людського життя, тому намагались його переосмислити,

творили проекти перебудови життя на засадах рівності, справедливості, братерства, любові. Їхні міркування розвивалися в парадигмі української духовності.

Не останнє місце у творчості українських мислителів займає пошук соціальної гармонії, умов утвердження соціальної співдружності людей, гармонійного співбуття між людиною і світом, людиною і суспільством. Орієнтуючись на ідеали раннього християнства, мислячи ідеальну людську спільноту, яка ґрунтується на засадах рівності, братерства, дружби, українські мислителі пропонували культурному українському світові програму перебудови земного життя, недосконалих відносин між людьми в земному світі.

Список використаної літератури

1. Вишенський І. Твори / пер. з книжн. укр. мови В. Шевчука. Київ: Дніпро, 1986. 247 с.
2. Кашуба М.В. Дилема віри й розуму в українській культурі першого національного відродження. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Філософія»*. Острог, 2008. Вип. 4. С. 46–54.
3. Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого / упор. Б. Криса, Д. Сироїд. Львів: вид. УКУ, 2017. 328 с.
4. Криса Б. Концепція людини в поезії українського барокко. *Парадигма*. 2008. Вип. 3. С. 352–358.
5. Литвинов В.Д. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму та Відродження в українській філософії XVI – початку XVII ст. Київ: Вид С. Павличко «Основи», 2000. 472 с.
6. Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. Київ: Наукова думка, 1991. 382 с.
7. Транквіліон Ставровецький К. Євангеліє учительное. Рахманов, 1619. Ч. 1. 360 арк.; Ч. 2. 180 арк.
8. Транквіліон Ставровецький К. Учителъне Євангеліє. Львів: Свічадо, 2014. 680 с.
9. Федорак Н. Міжнародна наукова конференція «Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого». *Слово і час*. 2015. № 8. С. 118–119.
10. Філософія Відродження на Україні / М.В. Кашуба та ін. Київ: Наукова думка, 1990. 234 с.

MODEL OF IDEAL HUMAN LIFE AND WORLDVIEW PARADIGMS OF UKRAINIAN SPIRITUALITY (XVI – XVII CENTURIES)

Natalia Petruk, Olena Gapchenko

Khmelnitsky National University,

Faculty of International Relations,

Department of Philosophy and Social and Humanitarian Sciences

Institutska str., 11, 29016, Khmelnytsky, Ukraine

The article is devoted to the study of important philosophical aspects of the first national and cultural revival in Ukraine (XVI – XVII centuries). An analysis of the ideas of famous Ukrainian thinkers – Ivan Vyshensky and Cyril Tranquillion Stavrovetsky on the ideal of human life with in the ideological paradigm of Ukrainian spirituality, which was formed on the basis of a synthesis of the principles of Orthodoxy and humanistic ideas. Ukrainian spirituality is seen as the basis of the Ukrainian community.

It is stated that at the end of XVI – XVII c. the influence of renaissance ideas, which were close to the northern European direction of humanism, was felt in Ukrainian culture. This was reflected in the increased interest in religious issues, in the desire to combine philosophical and ethical ideas with religious ideas. However, it is not a question of unambiguously borrowing the ideas of European culture and European philosophy. In Ukraine, humanistic culture and humanistic consciousness became an essential component

of the next era – the Ukrainian Baroque. Baroque took on a number of important Renaissance functions, developed and deepened the processes and trends initiated by the Renaissance in the field of spiritual culture.

Philosophical and religious ideas about the ideal human life, utopian in nature and content, were part of the spiritual culture of Ukraine and testified to the search for such ideals that would correspond to the spiritual essence of man. In the works of I. Vyshensky, K. Trakvilion Stavrovetsky and many thinkers of the late XVI – XVII c. the idea of spiritual unity was developed and substantiated. The paradigm of high spirituality inherent in Byzantine and Russian traditions was established in Ukrainian philosophy at that time. At the same time, the values of active, active life formed by European culture were not rejected.

It is stated that there was some polarization among Ukrainian intellectuals and figures of the Orthodox Church in their views on the essence of human life. On the one hand, Ukrainian thinkers were aware of and justified the need for human activity in the world (K. Tranquillion Stavrovetsky, S. Zizaniy, M. Smotrytsky, K. Sakovich). On the other hand, the idea of the isolation of Ukrainian culture was propagated, the person focused on the ascetic way of life and spiritual self-improvement (Ivan Vyshensky, Yov Knyagynytsky, Vitaliy from Dubna).

Key words: Ukrainian spirituality, ideal human life, national and cultural revival, renaissance humanism, reformation consciousness, ideas of civil service, orthodox consciousness, baroque, morality.